

УДК 330.101.5

Особливості оцінки і шляхи підвищення рівня економічної свободи в Україні

Гордуновський Олег Миколайович,
доцент, доктор історичних наук,
доцент кафедри економіки та управління
Черкаського інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»;
e-mail: gordunovsky@gmail.com

Анотація. Досліджено суть і показники оцінки економічної свободи. Обґрунтовано зростання ролі свободи в розвитку економіки. Розглянуто міжнародні підходи до оцінки економічної свободи національних економік. На основі аналізу різних рейтингів та їхніх складових досліджено особливості розвитку свобод у вітчизняній економіці. Виявлено сильні і слабкі сторони України щодо забезпечення економічних свобод. Досліджено особливості прояву економічної свободи в Україні. Визначено шляхи підвищення рівня економічної свободи в Україні.

Ключові слова: економічна свобода, індекс економічної свободи, економічний розвиток, рейтинг, індекс, лібералізація.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 5; бібл.: 8.

Features of estimation and ways of increase of level of economic freedom are in Ukraine

Gordunovskiy Oleg,
Doctor of Historical Sciences, Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economy and Management
Cherkasy Institute of BU;
e-mail: gordunovsky@gmail.com

Abstract. The essence and indices of economic freedom are investigated. The growing role of freedom in the economy is justified. The international approaches to assessing the economic freedom of national economies are considered. The features of freedoms in the domestic economy based on the analysis of different ratings and their components are investigated. Strengths and weaknesses of Ukraine to ensure economic freedoms are identified. The features of the economic freedoms manifestation in Ukraine are explored. Ways of increasing the level of economic freedom in Ukraine are determined.

Keywords: economic freedom, index of economic freedom, economic development, ranking, index, liberalization.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 5; bibl.: 8.

Особенности оценки и пути повышения уровня экономической свободы в Украине

Гордуновский Олег Николаевич,
доцент, доктор исторических наук,
доцент кафедры экономики и управления
Черкасского института УБД;
e-mail: gordunovsky@gmail.com

Аннотация. Исследованы суть и показатели оценки экономической свободы. Обосновано возрастание роли свободы в развитии экономики. Рассмотрены международные подходы к оценке экономической свободы национальных экономик. На основе анализа различных рейтингов и их составляющих исследованы особенности развития свобод в отечественной экономике. Выявлены сильные и слабые стороны Украины относительно обеспечения экономических свобод. Исследованы особенности проявления экономической свободы в Украине. Определены пути повышения уровня экономической свободы в Украине.

Ключевые слова: экономическая свобода, индекс экономической свободы, экономическое развитие, рейтинг, индекс, либерализация.

Формул: 0; рис.: 0; табл.: 5; библи.: 8.

Вступ. Дослідження теоретичних і методологічних питань формування та вдосконалення шляхів реалізації економічної свободи обумовлена необхідністю формування ефективних шляхів розвитку господарської системи. Світовий досвід підтверджує залежність рівня соціально-економічного розвитку країн від ступеня реалізації економічних свобод ринкових суб'єктів. Відсутність або нерозвиненість відносин економічної свободи знижує ефективність господарської діяльності, мотивацію суб'єктів, призводить до зниження дієвості державного регулювання.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Питання суті та ролі економічної свободи розглядалось у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Поняття «економічної свободи» було центральним у працях Дж. Бхагваті, А. Маршалла, Д. Капаса, Дж. Кларка, А. Сміта, М. Фрідмена, Ф. А. Хайєка, П. Хейне та інших. Серед вітчизняних дослідників проблематику прояву і напрямів розширення економічних свобод в економіці України розглядали В. Бойко, А. Гальчинський, І. Маркович, Н. Литвиненко та інші.

Однак висновки, отримані вченими в результаті досліджень щодо впливу рівня економічної свободи на економічне зростання, добробут країни і людський розвиток, є неоднозначними. Серед учених дискутуються питання і щодо методик оцінки рівня економічних свобод. Тому подальші дослідження наслідків розширення економічних свобод і пошук дієвих механізмів їх забезпечення є актуальними.

Мета статті – дослідити специфіку наявних методів оцінювання рівня економічної свободи і виявити особливості прояву економічної свободи в Україні.

Результати дослідження. Економічна свобода є однією з фундаментальних категорій ринкового госпо-

дарства, основою мотиваційного механізму суб'єктів економіки, базових інституційних умов економічної діяльності.

Експерти міжнародних дослідницьких центрів визначають економічну свободу як відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживанню товарів і послуг, за винятком потрібного громадянам захисту та забезпечення прав приватної власності.

Основними критеріями економічної свободи, на думку дослідників Інституту Катона, є свобода індивідуального вибору, добровільний обмін, вільна конкуренція і дотримання прав приватної власності [4].

Економічна свобода відображає широту економічної поведінки суб'єктів господарювання щодо вибору сфери застосування своїх здібностей, споживання благ, розподілу доходів, можливостей вступати в економічні відносини з вітчизняними та іноземними суб'єктами і базується на недоторканності приватної власності.

Економічна свобода однаково важлива і для підприємця, і для споживача, і для держави, оскільки вона створює середовище для творчої діяльності особистості. Однак свобода проявляється з багатьма протиріччями і має низку внутрішніх і зовнішніх обмежень. Тому вона повинна реалізуватися на базі державних законодавчих норм і бути нерозривно пов'язана з економічною відповідальністю громадян. Тільки за таких умов економічна свобода забезпечує підґрунтя для економічного розвитку країни.

Для кількісного аналізу рівня економічної свободи у світі використовують кілька індексів. Специфіку оцінки і складові міжнародних рейтингів наведено в *табл. 1*.

Таблиця 1

Міжнародні рейтинги щодо оцінювання рівня економічних свобод

Назва індексу	Організація, що здійснює дослідження	Основні складові рейтингу	Особливості оцінки
Індекс економічної свободи за версією Інституту Катона	Cato Institute & The Fraser Institute	Включає п'ять груп показників: 1. Розміри держави (% державного споживання, трансфертів, інвестицій у сукупних показниках і гранична податкова ставка). 2. Правова структура, законодавча база і захист прав власності (незалежність судової системи; захист прав інтелектуальної власності; втручання силових органів у відправлення правосуддя і політичний процес; несуперечливість законодавства). 3. Наявність і доступність надійних грошей (приріст грошової маси, інфляція, свобода громадян мати рахунки в іноземній валюті всередині країни і за кордоном). 4. Рівень свободи зовнішньої торгівлі (тарифні і нетарифні обмеження, фактичний розмір зовнішньої торгівлі порівняно з очікуваним, різниця між офіційним валютним курсом і валютним курсом чорного ринку, державний контроль міжнародного руху капіталу). 5. Ступінь державного регулювання (регулювання кредитного ринку, регулювання ринку праці, регулювання бізнесу)	За кожним показником країнам виставляють оцінку в балах – від 0 до 10. Що більше балів, то більш високо оцінюється рівень економічної свободи у країні за даним критерієм. При підсумковому розрахунку індексу показники додають і формується зведений рейтинг
Стан свободи у світі	Freedom House	Рейтинг включає оцінки за двома напрямками: політичними правами і громадянськими свободами	Стан свобод оцінюється від 1 до 7 балів, де 1 бал – найвищий показник, а 7 балів – найнижчий. Держави, що отримали в середньому від 1 до 2,5 бала, вважаються «вільними», від 3 до 5 балів – «частково вільними», від 5,5 до 7 балів – «невільними»

Закінчення табл. 1

Назва індексу	Організація, що здійснює дослідження	Основні складові рейтингу	Особливості оцінки
Індекс економічної свободи	The Heritage Foundation	10 субіндексів: захист майнових прав; рівень корупції; податкове навантаження; рівень бюджетних витрат; умови ведення бізнесу; захист трудових прав; регулювання цін; обмеження в міжнародній торгівлі; інвестиційний клімат і фінансове регулювання	За кожним показником країнам виставляють оцінку в балах – від 0 до 100. Що більше балів, то більш високо оцінюється рівень економічної свободи у країні за цим критерієм. При підсумковому розрахунку індексу показники додають. Усі країни світу, представлені в підсумковому звіті, розділені на п'ять умовних груп. 1. Країни з вільною економікою (більше ніж 80 балів). 2. Країни з переважно вільною економікою (від 70 до 80 балів). 3. Країни з помірно вільною економікою (від 60 до 70 балів). 4. Країни з переважно невільною економікою (від 50 до 60 балів). 5. Деспотичні країни (що набрали менше ніж 50 балів)
Міжнародний індекс захисту прав власності	Міжнародний альянс прав власності	Індекс вимірює ефективність захисту прав приватної власності у трьох основних категоріях. 1. Правове і політичне середовище: незалежність судової системи і неупередженість судів, верховенство закону, політична стабільність, рівень корупції. 2. Права на фізичну власність: захист фізичних прав власності, реєстрація власності, доступність позик. 3. Права на інтелектуальну власність: захист інтелектуальних прав власності, захист патентного права, рівень «піратства»	Оцінки країни – від 0 до 10. Що нижчий рейтинг, то гірший показник країни в даній категорії

Примітка. Складено за [4–7].

Наведені індекси дозволяють усебічно оцінити рівень економічної свободи у країнах, виявити сильні і слабкі сторони економічної системи країни. Здійснюючи всебічний аналіз показників економічної свободи, дослідники наукових центрів доводять, що між свободою економіки і успішністю її розвитку є взаємозв'язок. Автори рейтингів підкреслюють, що у країнах із більш вільними економіками набагато вищий рівень добробуту населення, причому економічна свобода приносить відносно швидкі й відчутні результати. Країни, що підтримують високий рівень економічної свободи, створюють сприятливі умови для торгівлі та підприємництва, забезпечують високі темпи економічного зростання.

Індекс економічної свободи – показник, який щорічно розраховується Wall Street Journal і Heritage Foundation у більшості країн світу з 1995 року. Загальний рейтинг України за рівнем економічної свободи та оцінку його окремих складових наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка складових Індексу економічної свободи України за версією Heritage Foundation

Назва субіндексу	Рік						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Рівень захисту прав власності	30	30	30	30	30	30	20
2. Свобода від корупції	27	25	22	24	23	21,9	25
3. Фіскальна свобода	77	77,9	77,3	78,2	78,2	79,1	78,7
4. Втручання держави	39	41,1	32,9	29,4	29,4	37,5	28,0
5. Свобода ведення бізнесу	40,5	38,7	47,1	46,2	47,6	59,8	59,3
6. Свобода у сфері трудових відносин	52,4	57,7	50	51,2	49,9	49,8	48,2
7. Монетарна свобода	68,1	61,2	63,2	67,7	71	78,7	78,6

Закінчення табл. 2

Назва субіндексу	Рік						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
8. Свобода торгівлі	84	82,6	85,2	84,4	84,4	86,2	85,8
9. Свобода інвестування	30	20	20	20	20	20	15,0
10. Фінансова свобода	40	30	30	30	30	30	30,0
Сумарний показник індексу	48,8	46,4	45,8	46,1	46,3	49,3	46,9
Місце в рейтингу	152	162	163	163	161	155	162

Примітка. Складено за [3].

За оцінками індексу економічних свобод, за версією Heritage Foundation, Україна 2015 року посіла 162-ге місце серед 178-ми країн. Підсумковий показник індексу (46,9) характеризує вітчизняну економіку як таку, що «пригнічує свободу» (зарегульовану). Найвищий показник, що відповідає критеріям свободи, Україна має за субіндексом «свобода торгівлі», що відображає прогресивні зміни в дерегулюванні зовнішньої торгівлі, і пов'язано це досить низьким показником середньозваженого митного збору. Деякою мірою послаблюють цей показник нетарифні бар'єри в торгівлі, що захищають окремі ринки. Вище від середньосвітового показника оцінки монетарної свободи (що відображає підтримку цінової стабільності) і фіскальної свободи, що пов'язано з проведенням податкової реформи. Однак оцінки здійснювалися за даними попередніх років, тому тенденції в економіці України у 2014–2015 роках свідчать про зниження рейтингу країни за Індексом економічної свободи в наступному році.

Серед десяти складових Індексу економічних свобод позитивну динаміку мали чотири, а шість – негативну. Позитивні зрушення в порівнянні з показниками 2009 року зафіксовано за критерієм обмежень

у міжнародній торгівлі, свободи ведення бізнесу, фіскальної свободи і регулювання цін. Дуже низькі оцінки має Україна за рівнем захисту прав власності, свободи інвестування, свободи від корупції. Серед індексів, які зазнали погіршення показників: рівень корупції, захист трудових прав, податкове навантаження, інвестиційний клімат, фінансове регулювання, а найгірша динаміка характерна для рівня бюджетних витрат, що пов'язано зі зростанням зовнішнього боргу. Поліпшується показник «свобода ведення бізнесу»: позитивно позначилися зміни в реєстрації власності, урегулюванні спорів, пов'язаних із виконанням контрактів, відкриттям бізнесу, процедури банкрутства. Однак стримувальними факторами в Україні залишається бюрократичний тиск з боку регулятивних органів.

Зростання бюджетних витрат щодо ВВП призводить до системного бюджетного дефіциту та накопичення державного боргу, є одним з основних чинників унеможливлення динамічного розвитку економіки. Саме такий процес характерний для нашої країни в останнє десятиріччя.

Викликає занепокоєння погіршення за останні роки показника «свобода у сфері трудових відносин», що свідчить про погіршення зайнятості та умов праці. Це потребує від держави серйозних заходів із підтримки безробітних і стимулювання створення нових робочих місць, стимулювання підвищення ролі профспілок у захисті прав найманих працівників.

Дуже низько оцінено показник фінансової свободи, що свідчить про неефективність банківської системи, нерозвиненість фондового ринку, високі фінансові ризики. Згідно з методологією дослідження, така низька оцінка цього показника означає, що держава відіграє велику роль у розподілі кредитних ресурсів, володіє або контролює більшість фінансових установ чи домінує на ринку. Фінансові інституції і банки зазнають перешкод у своїй діяльності, а діяльність іноземних фінансових інституцій значною мірою обмежена [1].

Ще гірша ситуація щодо оцінок свободи інвестування, а це свідчить як про низький рівень інвестування, так і про брак умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Це негативно позначається на економічному становищі країни і є значним стримувальним фактором.

Низькі оцінки за рівнем захисту прав власності та свободи від корупції є ознакою суперечливості законодавства, неефективності судової системи, бюрократії, порушення контрактів і хабарництва.

Дослідники Інституту Катона здійснюють вимір рівня економічної свободи у світі за такими основними критеріями: свобода індивідуального вибору, добровільний обмін, вільна конкуренція і дотримання прав приватної власності. Рейтинг України і оцінки субіндексів, що відображають рівень економічної свободи за методологією Інституту Катона, наведено в табл. 3.

За оцінками дослідників Інституту Катона, 2012 року (останні наявні дані) Україна мала 97-ме місце серед 152 країн. Рівень економічної свободи характеризується як середній. Аналітики відзначили

позитивні зрушення, що обумовили високі оцінки в рейтингу відносно таких показників: питома вага державних підприємств і державних інвестицій у сукупних інвестиціях; відсутність обмежень на продаж нерухомості; гранична ставка прибуткового податку (і рівень доходу, до якого він застосовується); різниця між середньорічними темпами приросту грошової маси за останні п'ять років і середньорічними темпами приросту реального ВВП за останні 10 років; податки на зовнішню торгівлю; відсутність регулювання процентних ставок, що приводить до їхніх від'ємних показників; вільне ринкове формування ставок за позиками; зниження складності створення нового бізнесу; різниця між офіційним валютним курсом і валютним курсом чорного ринку; обмеження стимулів до зайнятості системою допомоги у зв'язку з безробіттям; гнучкість практики найму та звільнення.

Таблиця 3
Рейтинг України за Індексом економічної свободи за версією Інституту Катона

Назва субіндексу	Рік				
	2000	2005	2010	2011	2012
1. Рейтинг України	119	107	107	101	97
2. Сумарна оцінка	4,56	5,74	5,84	6,12	6,2
3. Сфера 1. Розміри держави	4,59	6,46	6,62	6,83	6,7
4. Сфера 2. Правова структура, законодавча база і захист прав власності	4,81	5,09	4,79	5,14	4,98
5. Сфера 3. Наявність і доступність надійних грошей	2,24	4,88	5,6	6,04	6,42
6. Сфера 4. Рівень свободи зовнішньої торгівлі	6,31	6,21	6,57	6,56	6,71
7. Сфера 5. Ступінь державного регулювання	4,84	6,42	5,98	6,4	6,53

Примітка. Складено за даними [2; 3].

Серед негативних факторів, що знизили рейтинг України й обмежують економічну свободу, були названі: втручання з боку влади в судові процеси; нерозвиненість надійного юридичного середовища, що дозволяє приватному бізнесові оскаржувати законність дій держави; слабкий захист прав інтелектуальної власності; низька частка кредитів, наданих приватному секторові; наявність значного цінового контролю; поширеність нерегулярних і додаткових платежів, пов'язаних з отриманням дозволів на імпорт та експорт, обмін валюти, ліцензій, податкових висновків, поліцейського захисту або кредитів.

Ще один міжнародний рейтинг, який оцінює рівень свобод у світі, здійснює Міжнародна правозахисна організація «Freedom House». Вони проводять щорічне дослідження і формують рейтинг країн за станом політичних та громадянських свобод. Дослідження здійснюється експертним методом, тому воно часто провокує критику і наштовхується на опір як політиків, так і науковців. Однак загальні висновки організації і комплексний аналіз та оцінки ситуації у країнах світу, до яких залучають десятки аналітиків і наукових консультантів, дають змогу не сумніватися в підсумковому рейтингу. Важливість цих оцінок пов'язана з тим, що економічна свобода тісно пов'язана з політикою, соціальною сферою, психологією, особистими свободами.

Головний висновок, якого дійшли експерти Freedom House у звіті «Freedom in the World 2015»: рівень політичних і громадянських свобод падає в усьому світі дев'ятий рік поспіль. Поряд з цим, зазначаються тривожні тенденції розширення державного нагляду в багатьох сферах громадського та приватного життя [6]. За таких умов неможлива повноцінна реалізація економічних свобод.

Зміну оцінок політичних і громадянських свобод в Україні наведено в *табл. 4*.

Таблиця 4
Динаміка показників оцінки політичних і громадянських свобод в Україні

Назва показника	Рік						
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Сумарна оцінка*	2,5	2,5	3	3,5	3,5	3,5	3
2. Політичні свободи	3	3	3	4	4	4	3
3. Громадянські свободи	2	2	3	3	3	3	3

* 1 – найкращий результат; 7 – найгірший.

Примітка. Складено за даними [2; 6].

У 2009–2010 роках Україна характеризувалась як «вільна», з 2011-го – «частково вільна», що пов'язано з погіршенням політичних свобод і посиленням тиску з боку влади на судову систему, бізнес і громадян. А 2015 року оцінки політичних свобод зросли з чотирьох до трьох через поліпшення щодо політичного плюралізму, проведення виборів і дій уряду, спрямованих на підвищення прозорості діяльності.

Невід'ємною складовою і основою досягнення високого рівня економічної свободи є захист приватної власності. Міжнародний індекс захисту прав власності – це комбінований показник, який вимірює ефективність захисту прав приватної власності – як фізичної, так і інтелектуальної. Рейтинг України за Міжнародним індексом захисту прав власності наведено в *табл. 5*.

Таблиця 5
Рейтинг України за Міжнародним індексом захисту прав власності

Назва показника	Рік					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Сумарна оцінка*	4,3	4,2	4	4	4,2	4,3
2. Правове і політичне середовище	3,7	3,7	3,5	3,5	3,6	3,6
3. Права на фізичну власність	4,7	4,8	4,4	4,4	4,8	4,9
4. Захист інтелектуальної власності	4,3	3,9	4,2	4,2	4,3	4,3

* 10 – найефективніший захист; 0 – відсутність захисту.

Примітка. Складено за даними [7].

Зокрема, 2014 року Україна була на 88-му місці серед 97-ми країн у рейтингу і на останньому місці серед країн Східної Європи і Центральної Азії за ефективністю системи захисту прав власності.

Список використаної літератури

1. Комплексні індекси. Індекс економічної свободи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/uploadfiles/reports/files/ukraine_in_the_world_2013_ukr_web_part1_4_freedom.pdf.

Оцінки юридичного і політичного середовища України знижуються через неефективність боротьби з корупцією та низький рівень незалежності судової влади, низьку доступність кредитних ресурсів. Дуже низькі позиції щодо охорони інтелектуальної власності і за останні роки оцінки в цьому блоці практично не змінюються через відсутність дієвих механізмів захисту прав інтелектуальної власності. Оцінки щодо захисту фізичної власності поліпшилися за рахунок поліпшення реєстрації власності.

Проведені оцінки і аналіз економічної ситуації в Україні дозволили виокремити кілька пріоритетних напрямів посилення економічних свобод, що стануть стимулом для економічного розвитку:

- розробити і впровадити системну політику щодо протидії корупції, посилення контролю над дотриманням чинного законодавства, забезпечити відкритість процесів із притягання до відповідальності;
- усунути організаційні перепони, що повинно передбачати зменшення часу і спрощення процедур, потрібних для відкриття бізнесу, реєстрації власності, узгодження будівництва, сплати податків та оформлення зовнішньоторговельних операцій;
- розвивати конкурентне середовище;
- мобілізувати ресурси для обслуговування державного боргу і забезпечити прозорість та ефективність використання кредитних ресурсів;
- реформувати судову систему на засадах забезпечення її прозорості та недискримінаційності;
- детінізувати економіку, стимулювати розвиток реального сектору економіки;
- скоротити кількість податків і спростити процедуру їх адміністрування;
- створити умови для підвищення доступності кредитних ресурсів;
- активізувати роботу щодо поліпшення інвестиційного клімату.

Висновки. Аналіз рейтингів України за показниками оцінки економічних свобод засвідчив одні з найгірших умов для розвитку вітчизняної економіки серед країн Європи та більшості пострадянських країн. В Україні формується економічна політика, яка значно скорочує економічну свободу шляхом порушення прав власності, установлення суворих регуляторних норм на різних ринках, збільшення державних витрат і неефективного їх використання, погіршення інвестиційного клімату. Для якісних зрушень в економіці та економічного розвитку країни потрібно здійснити низку інституційних перетворень, забезпечити верховенство права і недоторканість приватної власності. Перспективи дальших досліджень пов'язані з визначенням впливу окремих складових економічної свободи на показники економічного і людського розвитку.

2. Экономическая свобода в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/economic-freedom-of-the-world/info>.
3. 2015 Index of economic freedom [Electronic resources]. – Available at : <http://www.heritage.org/index/visualize>.
4. Economic Freedom of the World. Cato Institute [Electronic resources]. – Available at : <http://www.cato.org/economic-freedom-world>.
5. Economic Freedom of the World: 2014 Annual Report [Electronic resources]. – Available at : <http://www.freetheworld.com/countrydata.php?country=C132>.
6. Freedom in the world 2015 [Electronic resources]. – Available at : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VP7WeF3TvgD>.
7. The International Property Rights Index 2014 [Electronic resources]. – Available at : <http://internationalpropertyrightsindex.org>.
8. The Heritage Foundation. The Index of Economic Freedom [Electronic resources]. – Available at : <http://www.heritage.org/index>.

References

1. Kompleksni indeksi. Indeks ekonomichnoyi svobodi [Complex indexes. Index of economic freedom]. Available at : http://www.feg.org.ua/uploadfiles/reports/files/ukraine_inthe_world_2013_ukr_web_part1_4_freedom.pdf.
2. Ekonomicheskaya svoboda v mire [Economic freedom in the world]. Available at : <http://gtmarket.ru/ratings/economic-freedom-of-the-world/info>.
3. Index of economic freedom. (2015) [Electronic resources]. – Available at : <http://www.heritage.org/index/visualize>.
4. Economic Freedom of the World. Cato Institute [Electronic resources]. – Available at : <http://www.cato.org/economic-freedom-world>.
5. Economic Freedom of the World: Annual Report. (2014) [Electronic resources]. – Available at : <http://www.freetheworld.com/countrydata.php?country=C132>.
6. Freedom in the world. (2015) [Electronic resources]. – Available at : <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VP7WeF3TvgD>.
7. The International Property Rights Index. (2014) [Electronic resources]. – Available at : <http://internationalpropertyrightsindex.org>.
8. The Heritage Foundation. The Index of Economic Freedom [Electronic resources]. – Available at : <http://www.heritage.org/index>.